

s talán a csend. A csend, mely ül a
telken, mint gyászoló zsidó,
fülében cseng a búza méla
zizegése, a dynamó

dongása, szijjak nyelvelő
csevtintése, a gőz-sustorgás,
s az ezer gép, mit agyvelő
motora hajtott: ezer munkás

izzadt, cepelő lihegése
gépek előtt, zsákok alatt,
ezer ember szent szívverése,
mely akkor percre elakadt,

mikor a csákányos halál,
a tökérend vig dögevője
egy reggel a tetőre szállt:
„öröltél, most öröllek Tőke!“

..s a malom eltűnt, mint ifjúságom
tovarohanó patakhabja...
igen, igen, mind ifjúságom,
amelynek eleven darabja

volt e malom: első húsz évem
itt forrt el csöndben, észrevétlen,
lisztzagu, meleg közelében
e vékonylisztű város-szélien.

Gépek komor szelleme leng:
álmában öröl a holt malom,
pelyvéja a szél, lisztje a csend,
gabonája az unalom.

KISEBBSÉGI NEMZEDÉKGONDOK CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Irta: JÓCSIK LAJOS

A nemzedékgondok kezdettől fogva súlyosak a kisebbségek életében. A legvemhesebb ilyenmű problémákban a csehszlovákiai magyar kisebbség. A nemzedék-kérdés körül sokszor izzott fehéren a gondolat a szlovenszkói magyar kultúréletben. Ma már ugyan nem feszülnek pat-tanásig a hurok ebben a kérdésben, a nemzedékgondok azonban ma is időszerűek.

De nézzük csak a kérdés alakulását.

A nemzedék-elmélet szellemi életünk első minőségi kisebbségi garniturájának a huszas évek elején történt felvonulásával jelentkezett. Az új környezethatások, a változott élet és világérzés, a zsendülő irodalmi, főleg lírai program a képzelethez és tudathoz legközelebb eső ténnyel, a nemzedék biológiai határvonalaival kapott távlatot és magyarázatot e nemzedék programjában. S nem is történhetett másként. Ez a csoport líraisággal, szubjektív programmal indult s — legalább az irodalomban —

mindent maga akart elvégezni. Liraisága lehetlenné tette, hogy önmagát tárgyi szemléletnek és kritikának vesse alá: önmaga számára csak alanyiság lehetett. Viszont ki is tudná magát az objektív szemlélet tárgyi távolságba helyezni s ugyanakkor cselekedni? A cselekvő alanyiság csak mások számára lehet tárgy. Érthető, ha ez a garnitúra nemzedékiségéből nem léphetett ki és nem láthatta, hogy nemzedékisége társadalmi, biológiai és szellemi párhuzamosságok eredménye. Az a körülmény pedig egyenesen megzavarta, hogy lírai és irodalmi munkájában ezeket a párhuzamosságokat át-áttörő biológiai feszültségek csapódtak le szellemiségében. Irodalmi és művészi programmal jelentkező nemzedékek esetében ez a lecsapódás gyakori, sőt általános. Az irodalmi alkotómunka forrása az egyéni ösztönélet s a tudatosított érzésvilág; nemzedéki szélességben véve a csoport biológiai-emocionális készsége. Csoda-e tehát, ha a nemzedékiség biológiai-ideológiai feszültségi vonalait és áramlásait párhuzamosságuk következtében azonosaknak tekintették? Nem mentségükre, csak magyarázatukra szolgáljon, hogy a párhuzamosságot és azonosságot ebben a kérdésben nagyobbbb szellemek is elvették. *Spencer, Wniarsky, Lilienfeld* s mások például a történelmiséget szintén a nemzedékiség biológiai erőképzletére vezették vissza. Lilienfeld például felfogásához hiven a biológia segítségével akarta megoldani a szociológia minden problémáját. Programja: *Sociologus nemo nisi biologus*. A racionális értékelés tévedésnek vagy a tudat finom s kevésbé finom optikai csalódásának nevezheti a végső, összegező generációs programadását. Irodalmi, sőt lírai programmal jelentkező csoport esetében azonban nem az a fontos, hogy maga a nemzedék mire vezet vissza emocionális gazdagságának és alkotó kedvének végső magyarázatát. A fontos: hogy az alkotó kedv kristályosítsa az élet és világerzés emocionális bőségeit. Ez az első kisebbségi garnitúra pedig az irodalomban, ugy a prózában (*Darkó* stb.), mint a lírában (*Győry* stb.) megmutatta mélységeit. Életünk egy szakaszának érzésvilágát találjuk meg náluk, ugyannyira, hogy a kor egész tudata, sőt szociológiai körvonalai rekonstruálhatók munkájukból. Kétségtelenül: a tudományos mérlegelést ki nem álló feltevésekből indultak ki, de értékes, szociológiailag hasznos alkotást hagytak ránk.

Legnagyobb tévedésük az volt, hogy generációs másmilyenségük érzetét társadalomfejlődési elvvé méretezték. A nemzedék-gondolatot szinte történetfilozófiai rangra emelték. Ez a tévedés azonban olyan szellemi visszahatást szült, ami később hasznos eredményekhez vezetett. Elsősorban kritikai mérlegelést hívott ki maga ellen. A harmincas évek táján jelentkező második kisebbségi-garnitúra többek között ép' a nemzedék-elv tagadásával választódott külön csoporttá. A nemzedéki elképzelések melletti kitartással nagy előnyt adott az első kisebbségi garnitúra a második fejlődésének. Könnyű vitafelületet biztosított s a második garnitúrában majdnem mindenki elvégezte dialektikai stílusgyakorlatát és gyakorlati történelmi-materialista penzumát a generációs felfogáson. Könnyű volt a szocialista kritika szempontjait győzelemre vinni a nemzedéki felfogás ellen s visszatekintve korántsem hízogó, hogy annyira éltünk a könnyű lehetőséggel. Mindegy: a generációs elmélet funkcionális ereje tekintélyes volt s bő energiát és buzgóságot igényelt megdöntése. Ezzel a buzgósággal még ma is lehet találkozni kisebbségszerte. Ha pl. fogalmazási könnyítés kedvéért használja valaki a nemzedék terminológiáját, akkor még ma is a generációs elmélet eretnekségének gyanúját szimatolja a kritikai túlbuzgóság. Mintha bizony, ha azt mondod: a nap felkel, a ptolemeusi világfelfogás gyanújába keverednél!

Ma már megállapíthatjuk, hogy a második kisebbségi garnitúra kriti-

kai magatartása a nemzedéki gondolattal szemben igen merev volt s ki-
merült a társadalomfejlődés reálisabb erőire való rámutatásban, ahe-
lyett, hogy bebizonyította volna, miként következik a különös kisebbségi
társadalmiságból az első garnitúra különös generációs felérzése. A sok-
szor frontális szélességekben történt kritikai fellépés csakhamar érez-
tette hatásait az első és második garnitúra viszonyában. A kritikai ösz-
szerugaszzkodásban mintha megcsappant volna az első csoport lírai ereje.
Leghasznosabb készsége: erőállománya fogyott meg ezáltal. Versben és
regényben mintha kifutotta volna legjobb formáit... S nem véletlen, hogy
a legjobb formák futása a második garnitúra jelentkezése elé esik. A
második garnitúra racionálisabb szemlélete, mintha operációs határozott-
sággal elkötötte volna az első életérzésének emocionális vezetőit. Van-
nak, akik ezzel kapcsolatban azt mondják, hogy a második csoport epi-
kai készséget prezentált az első lírai készsége ellenében s epikai periódus-
t nyitott az első garnitúra lírikus periódusával szemben. Közelebb
jár a lényeghez *Komlós Aladár* észrevetele, amelyben a következőket
mondja a második garnitúra jellemzéseként: „Csehszlovákiában is ugy-
látszik egy képzett tudós magyar generáció bontogatja szárnyait, tudó-
sok, akiknek tudománya azonban szorosabb kapcsolatban áll a társada-
lom problémáival, mint a XX. századbeli elődeiké.” A második csoport
ugyan még nem adott kész tudósokat a kisebbségnek, de a tudományos
gondolkodás, az élet összefüggéseinek felfedése általános, vagy legalább-
is tulnyomó jellegzetessége. Nincsenek lírai víziói, de van benne tudomá-
nyos ambíció és szándék. S itt az egészséges munkamegosztás szinte
egymásmellé állíthatná az első és második garnitúra megmaradt töredé-
keit, bármily kritikai ellentétek merültek is fel valaha közöttük. Ez a
munkamegosztás az irodalmiság és tudományosság feladatainak párhuz-
amos vállalása a kisebbség életében. Természetesen ez a munkamegosztás
nem merev. Nem lehet tilalomfa az egyik tudományos és a másik
irodalmi kísérleteivel szemben.

Ez a kisebb-nagyobb csoportközi kiegyenlítődés a fejlődés folyamán
csoportközi kiéleződéshez vezet, főleg a második kisebbségi garnitúra s
a legidősebb évfolyam viszonyában. A tudományos munka intézményesi-
tett lehetőségek nélkül nehéz, bizonyos körülmények között lehetetlen.
Már pedig Szlovénkán valahogy úgy adódott, hogy a kisebbség tudomá-
nyos funkcióit olyan, jórészt öregebb évfolyamokhoz tartozó elemek kezé-
ben van, akik egészséges kiválasztódás esetén huszadik garni-
túra lehetnének esetleg. A kisebbség strukturális és funkcionális zavarai
megbontották az össznemzeti kultúrkör kiválasztódási törvényeit jobbra-
balra. A társadalmi és politikai tudományos szektorain pl. egyrészt kraj-
cáros természettudományosságra, másrészt füzet és brosúrakulturára tá-
mazkodik azoknak a készsége, akik a tudományosság funkcióiban ülnek
s akiknek intézményesen, „hivatalból” kellene megoldaniok a kisebbség
problémátömegét. A Masaryk Akadémián például a tudományos osztály
egyenesen a pipatórium mellől rángatta össze tagjait. A neveket jórészt
hiába keressük önálló munkák vagy régi és mai tudományos folyóiratok
signumai között. A kisebbség érzelmvilágát még valahogy lereagadják
az irodalom és a művészetek (festészet). Itt az első kisebbségi garnitúra
végezte s végzi a legszebb feladatokat. Kisebbségi közösségünk eszme-
tartalmi, eszmevilága azonban teljesen kidolgozatlan. Tudós uraimék
táborra mintha szinte „nemzedéki” alapon és szélességben lenne erre kép-
telen. A második kisebbségi garnitúra viszont ma még az esszé-periódus
könnyebb, de szükséges kondíciótréningjeit végzi, bár határozottsággal
készülődik komoly vállalásra.

A kisebbség ama részeinek nemzedéki gondjai ezek, amelyek elérnek mondjuk a progresszivitás szélső határai között. Természetesen lehetne a kérdés osztálytársadalmi vonatkozásairól beszélni. A végső szempontok azonban ezek s a nemzedéki problémákkal kapcsolatban eddig nem történt egyéb, mint a végső szempontok érvényesítése. A társadalmiság gazdasági és osztálytagozódásának alapszerkezetén az emberállomány él. S ha ez tudatában vissza is tükrözi az alapszerkezet lényegét, ha le is reagálja a szerkezeti mozgásokat, szubjektivitásának, alanyiségének saját erőit is beleszőheti a fejlődés objektív erőinek játékába. S ha a nemzedékiség társadalmi következmény is, még sincs saját belső hatóerő híján. A társadalmiság fontos ténye, alkotóeleme ez a saját szubjektív erő tartalék. *De Roberty* mondja egy helyen: „A sok generáció egymásrahatása nélkül a gondolatok semmilyen felhalmozódása sem volna lehetséges, vagy pedig ami ugyanezt jelenti: lehetetlen volna a civilizáció kifejlődése, mert az egymásrahatás nélkül minden individuális tapasztalat, bármennyire is helyes, elenyésszik, mert nem adódik át a következő nemzedéknek.” Ezért a haladásért tulajdonképpen a nemzedékek szubjektív készsége is felelős, vagyis az a körülmény, hogy milyen tapasztalatokat, a kulturáltság milyen fokát, a szellem mekkora erőállományát halmozták fel s testálták az utánuk következőre. S most nem attitűdből és gesztusból, de a szlovenszói lemenő nemzedék harmadik csoportjához való tartozás jogán felvetem a kérdést: milyen tapasztalatok, milyen szellemi eredmények olvashatók ki ebből a közvetlen örökségből? A leltár, a hagyatéki felvétel nem fakaszt tulzott reményeket. A politikai és társadalmi tudományok funkcióit végző legidősebb nemzedéknek a magyar progresszív tudományosság szép tradícióit kellett volna átmenteni s továbbfejleszteni a kisebbség életében. Nekik kellett volna megakadályozni, hogy létre jöjjön a végzetes cezura az elért tudományos nivó és a mai kisebbségi tudományosság között. Hogy erre képtelennek bizonyultak, ezt inkább a szubjektív készség hiánya, mint az osztályhelyzet magyarázza. Nemzedékivé ott nő ez a baj, hogy a szubjektív készség hiánya megtalálható majdnem minden kapacitásnál ebben a csoportban. Az első kisebbségi garnitúra sarkalló irodalmi élményeket hagyott ránk: a közvetlen örökségnek ez az egyetlen pozitív tétele. Különbözik ennek is az irodalom szektorán kellett volna elvégezni, mint az u. n. tudományos nemzedéknek az értékőrzés, a továbbfejlesztés, az értékadás és átvétel módjainak kitervelését a kisebbségi és összmagyar kulturakörben. Az eredmények nem olyanok, amekkorákra szükség lenne. A szellemi élet, mintha veszítené a csirázáshoz és a növéshez szükséges organikus melegséget. Mintha rongyolódnánk szellemileg is... Egész élesen megfigyelhető például, hogy a magyar haladás formakulturájának, a nyelvnek irodalmi alkotásra alkalmas elsajátításáért egyre több és több erőt kell fizetnie a lemenő nemzedékeknek. Amit a felmenő csoportok nem konzerváltak és nem végeztek el, azt a lemenő ágak sinylük. S éppen itt felhöznek a legsötétebb gondok, ha a kisebbségi nemzedékek viszonyait nézzük. Mert mi lesz, ha a kisebbségi társadalmiság csak a környezet és emberállomány elemeire fokozódik le? Ha a szellem, a kultura fejlődése elhal? A környezethatás érzelmi és értelmi kifejezése még nem művészet és nem tudomány az elért kulturfok eredményei nélkül.

Minden csoport, minden nemzedéki összeállítás optimumra törekvő művészi és tudományos munkavállalása mentheti csak meg a kisebbséget a katasztrófától, melynek vonalai itt-ott már komolyan felrajzolódnak.